

Ötüken Uyğur Kağanlığı (744-840)

The Otuken Uyghur Empire (744-840)

Kürşat Yıldırım, “*Uyğur Kağanlığı (744-840)*”. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021, 128 s.,
ISBN: 978-605-4944-95-8

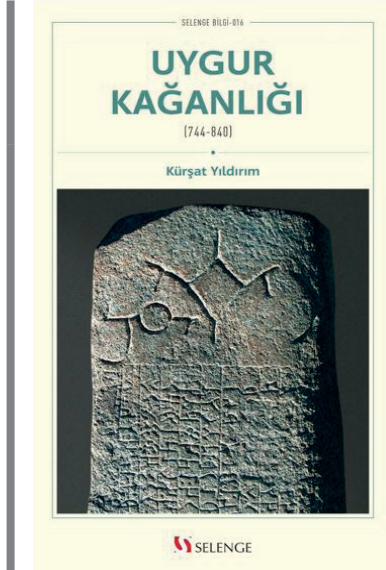
Dilyaram Ayupova¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Dilyaram Ayupova, (Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-posta: dilyaram.ayupova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4384-6199

Başvuru/Submitted: 30.06.2022
Kabul/Accepted: 01.07.2022

Atıf/Citation: Ayupova, Dilyaram. Ötüken
Uyğur Kağanlığı (744-840). [Kürşat Yıldırım,
Uyğur Kağanlığı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*
- *Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022):
257-261.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.014>

Anahtar Kelimeler: Uyğur Tarihi, Uyğur Kağanlığı, Ötüken, Dokuz Oğuz,
Maniheizm

Keywords: Uyghur History, Uyghur Empire, Otuken, Dokuz Oghuz, Manichaeism

Ulu Türkistan tarihindeki Hun ve Göktürk devrelerinden sonra bozkır kültürünü miras olarak kurulan Ötüken Uyğur devletinin siyasi tarihini anlatan “Uyğur Kağanlığı (744-840)” adlı eser İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Kürşat Yıldırım’ın kalemile okuyucuya sunulmuştur. Türkçe, İngilizce, Çince, Rusça, Arapça, Moğolca ve Japonca gibi kaynaklar üzerinden araştırmalar yapan Kürşat Yıldırım, birçok çalışmasını ele alırken saha araştırmalarında da bulunmuş ve

alan itibarıyla da Asya Hunları, Tölesler, Göktürkler, Tunguzlar, Juan-Juanlar, Tabgaçlar, Xianbeiler, Wuhuanlar, Kıpçaklar, Sibiryaya Türkleri, Moğol, Çin ve Uygur tarihiyle ilgili birçok konuyu işlemiştir.

Yazarın bu çalışması ise daha önce kaleme aldığı “Uygur Kağanlığı’nın Tarihi Coğrafyası”, “Uygur Tarihi ve Kültürünü Anlamada Coğrafya Bilmenin Önemi” ve “Moyen Çor” gibi makaleleri ve birçok çalışmasının devamı olarak nitelendirilebilir. İşbu kitabını Ötüken Uygur Kağanlığı dönemiyle sınırladığını belirten Yıldırım, ilerleyen dönemlerde ayrıyeten Orta Çağ Uygurlarının tarihini de araştırmayı kendine hedef edinmiştir. Yazar bu eserini Çin, Moğolistan ve Sibiryaya coğrafyasında yaptığı incelemeleri, kaynak çalışmaları ve saha araştırmaları neticesinde Çin kaynakları (Xin Tang Shu, Jiu Tang Shu) ve Türk yazıtlarına (Karabalğasun, Tariat, Şine Us) dayanarak ele almıştır. Ayrıca eski Uygur tarihi konusundaki belli başlı temel kaynaklardan sayılan Gülçin Çandarlıoğlu’nun “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü”, Bahaeddin Ögel’in “Uygur Devleti’nin Teşekkülü ve Yükseliş Devri”, Saadettin Gömeç’in “Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü”, Özkan İzgi’nin “Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)”, Ahmet Taşağıl’ın “Uygurlar: 840’tan Önce”, C. Mackerras’ın “The Uighur Empire According to the Tang Dynastic Histories” gibi yerli ve yabancı kaynaklardan da istifade etmiştir. Eser, yazarın yıllardır süren çalışmaları sonucu ortaya çıkan kaynak ve bilgi birikimini derleyip toplayıp okuyucuya sunmasının yanı sıra konuyla ilgili literatürde bazı karışıklıklara ve yanlış yorumlara yol açan meselelere aydınlık getirmek ve olaylar silsilesini net bir şekilde anlatmak gayesiyle ele alınmıştır.

Çalışmada, Uygurların menşei ve Uygur adının tarih sahnesine çıkışı, tarihi coğrafyası ve yayılma alanları, dini, toplumu, iktisadı ve bozkır kültürü bağlamında devlet teşkilatı konularıyla ilgili kısa ve öz bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Eser, sırasıyla önsöz, ana bölümler, ek, kaynakça, son not ve dizin başlıklı kısımları ihtiva etmektedir. Ana kısım, 8 bölüm halinde şu şekilde tertiplenmiştir:

1. Uygur Kağanlığı’nın Siyasi Tarihi (s.13-84)
2. Uygurların Kökeni (s.85-91)
3. Uygur Adı (s.93-95)
4. Dokuz Oğuz Urukları (s.97-99)
5. Kağanlığın Coğrafyası (s.101-108)
6. Toplum ve Ekonomi (s.109-110)
7. Devlet Teşkilatı (s.111-112)
8. Mani Dini Meselesi (s.113-115)

Eserin çok mühim ve yüklü olan “Uygur Kağanlığı’nın Siyasi Tarihi” adlı ilk bölümü 69 alt bölümden teşekkül edilmiştir. Bu alt bölümler kısa ve kronolojik olarak birbirini takip eden bilgiler içermekle birlikte her bölüme verilen başlık metnin içeriğini tam anlamıyla açıklar niteliktedir. Bahsi geçen bölümün ilk 8 alt bölümünde, Uygurların tarih sahnesine çıkması ve ilk defa adının Çin kaynaklarında “Yuanhe”, “Wuhu”, “Wuhe” ve “Weihe” gibi

çeşitli adlarla anılması, bozkır dinamiklerinin işleyişine göre büyüyerek Töles boylarıyla birlikte I. Gök-Türk Devleti'ne isyan etmesi, Erkin Tejian'ın başında bulunduğu "Uygur" boylar birliğinin kurulması, doğrudan Çin ile ilk temasın yapılması ve sırasıyla başa geçen Pusa, Tumudi, Porun, Bisu gibi hükümdarlar döneminde Türk bozkırlarında Çin siyasetinin yayılmaya başlaması ve bunun sonucu olarak da Uygur-Çin münasebetlerinin yoğunlaşmasından söz edilmiştir. Sonraki 3 alt bölümde, II. Göktürk Kağanlığı'nın kurulması, güçlenmesi ve çökmesinin ardından yine bozkır dinamiklerinin değişimi üzerine Yaglakar ailesinden Kutluk Bilge Kül Kağan'ın idaresinde Uygur Kağanlığı'nın kuruluşu ve devletin temel taşıını oluşturan diğer boy ve ailelerden kısaca bahsedilmiştir. Bu alt bölümleri kağanlığı güçlü bir konuma getirerek hem askeri hem de diplomatik açıdan Çin'e üstünlük kurmayı başaran ve hayatının son dönemlerinde Kırgızlar ile mücadele eden Moyan Çor Kağan dönemine atfedilen 8 alt başlık takip etmektedir. Bu kısımlarda yazar, Moyan Çor dönemini aydınlatmak üzere Osman Mert'in "Ötüken Uygur Dönemi Yazıtları Tes, Tariat ve Şine Us" adlı eserine başvurmuş ve kağanın bizzat diktirdiği yazıtlardan verdiği alıntıları tek taraflı değerlendirmemek adına Çin yıllıklarındaki kayıtlarla mukayese ederek yorumlamıştır. Ayrıca yazar, Uygurların birkaç defa Çin'deki iç karışıklıklardan doğan isyanları bastırarak hanedanlığı yıkımın eşiğinden kurtarma olayının izahını yaparken Çin kaynaklarında geçen bilgilerin bazen olduğu gibi gösterilmeyip Çin'in siyasi bakış ve yaklaşımlarına yönelik kaydedildiğini ve bazen de abartıya kaçtığını tespit ederek tarihi hakikatlere dayandırmaya çabalamıştır. Üstelik Türk boylarını birbirine düşürmek adına hamleler yapan Çin'in geleneksel siyasetini de örnekleriyle ve kendi bakış açısıyla farklı bir pencereden gözler önüne sermiştir.

İlerleyen 19 alt başlık çerçevesinde ise Böğü Kağan döneminde yine Uygurların lehine gelişen Çin ile diplomatik ve ticari ilişkiler, Çin adına Tibetlilerle yapılan savaşlar, Uygur kağanının din değiştirerek Soğd tüccarlar ve Maniheistlerin etkisi altında kalması gibi meseleler Karabalgasun Yazıtı ve Çin yıllıklarından istifade edilen bilgilere dayatılarak izah edilmiştir. Bilahare ele alınan 30 alt başlıkta sırasıyla hükümdarlık makamına erişen 12 kağan dönemi aydınlatılarak bu süreçte cereyan eden olaylar silsilesi kronolojik olarak takip edilmiş ve artık eski gücünü yitirmeye başlayan Uygur Kağanlığı karşısında toparlanma sürecine giren Çin'in politikasındaki değişiklikler üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Uygur Kağanlığı'nın siyasi tarihi anlatılırken Çinlilerle olan ilişkilerden bahsetmemek mümkün değildir. Çünkü savaşlar başta olmak üzere ticari açıdan Uygurların en çok ilişki kurdukları topluluk Çinliler olmuştur. Bu sebeple Uygur siyasi tarihi doğrudan Çin kaynaklarına geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında yazar eserinde Çin kaynaklarını kullanırken eski Uygur yazıtlarındaki bilgilerle mukayese ederek, ayrıca konu üzerinde emeği geçen akademisyenlerin görüşlerini de dikkate alarak objektif bir değerlendirme yapabilmıştır. Bu değerlendirmeler sonraki bölümlerde de görülmektedir.

Eserin "Uygurların Kökeni" adlı ikinci bölümünde ise "Uygur boyu nasıl ortaya çıkmıştır?", "Yüksek Arabalılar kimdir?" gibi sorulardan yola çıkarak Hun ve Göktürk dönemlerinde adı geçen boy adları ve onların Uygurlarla bağlantısı ve Uygur adının Çin kayıtlarına geçen çeşitli

versiyonlarına dair incelemeler yapılmıştır. Bu araştırmalar Çin kaynaklarının yanı sıra İslami kaynaklar, Uygur döneminde yazılmış yazıtlar, Uygurca Oğuz Kağan Destanı ve Uygurların menşe efsanelerine başvurularak karşılaştırmalı bir şekilde yürütülmüştür.

“Uygur Adı” olarak adlandırılan üçüncü bölümde ise Uygur adının anlamına dair çeşitli izahlar verilmiştir. Boy adının geçtiği İyme Yazıtı, Tibetçe Pelliot El Yazması, Turfan metinleri, Mani dini metinleri, Oğuz Destanı, Divanu Lugât-it Türk, Cami’ü’t Tevârih, Şecere-i Türk gibi klasik kaynaklarda geçen çeşitli görüşler tespit edilerek bir arada sunulmuştur.

Dördüncü bölümde ise “Dokuz Oğuz Urukları”na dair incelemelere yer verilmiştir. Burada ilk bölümde izahı yapılan Dokuz Oğuz birliğini oluşturan boyların yanı sıra kağanlığın idaresinde rol sahibi olan 9 uruk/ailenin her birinin adı üzerinde örnekler aracılığıyla durulmuş olup köken ve anlam bakımından ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

Eserin “Kağanlığın Coğrafyası” başlığını taşıyan bölümü “Fiziki Coğrafya” ve “Kağanlığın Yayılma Sahaları” şeklinde iki başlık altında irdelenmiş olup Uygurların devlet teşekkülünden önceki, yani I. Gök-Türk ve II. Gök-Türk dönemlerindeki yayılma alanları ve Uygur Kağanlığı’nın kurulmasından sonraki muhtemel sınırları üç harita örneğinde gösterilmiş, keza Uygur yazıtları ile Çin kaynaklarındaki bilgilerle teyit edilmeye çalışılmıştır.

“Toplum ve Ekonomi” başlığı altındaki bölümde ise Uygurların nüfusu, yerleşim alanları, yaşam biçimleri ve geçim kaynaklarıyla ilgili tespit ve değerlendirmeler yapılmış, ayrıca töre çerçevesinde işleyen konargöçer ekonominin özelliklerinden söz edilmiştir.

“Devlet Teşkilatı” diye adlandırılan bir sonraki bölümde boylar birliğiyle meydana gelen devlet teşkilatının Hunlara dayanan Türk bozkır idaresi olduğundan bahsedilmiştir. Yazar, burada devleti yöneten hiyerarşik sistemin üst ve alt kademeleri, kağandan sonra gelen unvanlar ve merkez teşkilatı haricindeki birçok mevki hakkında bilgi vermiştir.

Kitabın son bölümü ise Uygur Kağanlığı tarihindeki en önemli ve farklı görüşlerin iddia edildiği tartışmalı konulardan biri olan “Mani Dini Meselesi”ne dairdir. Yazar bu konuda bazen farklı yönlere çekilen bazen de hakikatlerden uzaklaştırılan iddiaların olduğunu belirtmektedir. Özellikle Çin topraklarına ticaret amaçlı giden Uygurların Mani dinini benimsediklerini ve bu dinin etkisiyle devlet unvanlarında “ay” kelimesinin görüldüğünü, ancak Uygurların kitlesel olarak bu dine girdiklerinin söz konusu olmadığını vurgulamıştır. Böylece yazar tarihi gerçeklerle bağdaşmayan iddiaların altını çizerek çoğu hadiseleri örnekleriyle teyit etmiş, üstelik Çin yıllıklarında kaydedilen din konusundaki bilgileri inceleyerek fikirler yürütmüş ve görüşlerini açık bir şekilde ortaya koyabilmiştir.

Eserin bu bölümünden sonra “Ek” başlığı altında Uygur boy beyleri ve kağanlarının ad, unvan ve iktidar yıllarının verildiği bir tablo, ardından Türkçe, Çince, İngilizce, Almanca ve Japonca kaynakları ihtiva eden 70 referans, beş sayfalık dipnot ve iki sayfalık dizin kısmı yer almaktadır. Burada naçizane eleştiriye açık hususlardan birisi, eserin kaynakça kısmında Bahaeddin Ögel’in “Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları” adlı eseri künye biçimi farklı olmak üzere yanlışlıkla iki kere verilmiştir. Ayrıca kitabın 2.baskısı yayımlanacağı takdirde

bazı teknik sebeplerden kaynaklanmış olan imla (harf, kelime tekrarı, kelime düşmesi, cümle sonunda noktanın düşmesi, kelimelerin yapışması, kelimelerin gereksiz çizgiyle hecelenmesi: s.26, 32, 37, 52, 54, 55, 61, 63, 64, 66, 68, 73, 74, 78, 80, 84, 86, 90, 104, 114, 119) hatalarının düzeltilmesi adına metnin tekrar editöryel süreçten geçmesi tavsiye edilir.

Yukarıda takdim edilen detaylarla eser, Uygur tarihi çalışmalarına kaynaklık edecek çok önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Türkçede bu mevzuda daha önce de derli toplu çalışmaların yapılmasına rağmen Doç. Dr. Kürşat Yıldırım'ın adı geçen eserini saha araştırmaları sonucu birincil kaynaklara ulaşarak, tahlil ve tenkitlerini ekleyerek ayrıca temel kaynaklardan da yararlanarak ele alması okuyucunun konuya yeni bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlayacaktır. Okuyucu bu kitabı baştan sona kadar okumakla, gerekli olan birçok malumat ve mülahazaları gözden geçirme fırsatını bulacaktır. Esere özellik veren taraflardan biri de çok açık ifadelerle, akıcı bir akademik üslupla yazılmış olması ve hacmi sebebiyle de okuyucuyu sıkmamasıdır. Keza eser zengin bibliyografyası ve açıklamalı dipnotları ile de dikkat çekmektedir. Netice itibarıyla Uygur Kağanlığı dönemi tüm yönleriyle olabildiğince objektif bir şekilde değerlendirilen mezkûr yayım, Genel Türk Tarihi alanına merak duyanlar ve alanın araştırmacıları için de bilhassa tavsiyeye şayandır.

